

1. Geografia Kaszub wybrane elementy

Kaszuby Jest to region w Północnej Polsce na Pomorzu Wschodnim zamieszkiwany przez Kaszubów, których część posługuje się j. kaszubskim.

Podział Kaszub na kulturowo-językowe:

1. **Norda** (Północ) – powiaty: pucki, wejherowski,
2. **Westrzódk** (Centrum i Wschód) – powiaty: kartuski i częściowo gdański,
3. **Pólnié** (Południe) – część powiatów kościerskiego, człuchowskiego, chojnickiego i tucholskiego
4. **Zôpôd** (Zachód) – powiaty: lęborski i bytowski
5. **Trzëgard** (Trójmiasto) – Gdynia, Sopot i większość obszarów Gdańska
6. **Kaszuby Historyczne** (Kaszuby średniowieczne) - obszar historyczny Pomorza Zachodniego od Słupska po Szczecin.

Wybrane rzeki Kaszub

Brda jest to kaszubsko-kociewska rzeka o długości 238 km. Wypływa pod Miastkiem, przepływa przez Bory Tucholskie w Bydgoszczy łączy się z Kanałem Bydgoskim i z nim wpływa do Wisły. Rzeka stanowi jeden z najpiękniejszych w kraju szlaków kajakowych.

Wda, inaczej Czarna Woda, jest to rzeka o długości 198 km. Wypływa z Jeziora Krażno koło Studzienic, przepływa przez Równinę Charzykowską, Jezioro Wdzydze, Bory Tucholskie i koło Świecia wpływa do Wisły. Rzeka jest atrakcyjnym szlakiem kajakowym.

Słupia rzeka o długości 138 km. Wypływa z torfowisk pod Sierakowicami, w Ustce wpływa do Bałtyku.

Wierzycza jest to kaszubsko-kociewska rzeka o długości 130 km. Wypływa pod Szymbarkiem, przepływa przez Jezioro Grabowskie, Będomin, Starą Kiszewę, Starogard, Pelplin i wpływa pod Gniewem do Wisły. Stanowi szlak kajakowy.

Łeba rzeka o długości 117 km. Wypływa spod Borzestowa k. Chmielna.

Radunia jest to rzeka o długości 103 km. Wypływa pod Stężycą, pod Babim Dołem rozpoczyna się przełom rzeki Raduni, dalej płynie przez Borkowo, Żukowo, Straszyn, Pruszcz Gdański i na Żuławach wpływa do Motławy. Rzeka stanowi wyjątkowy szlak wędrowno - kajakowy.

Reda rzeka o długości 51 km. Wypływa z mokradeł pod Strzebielinem Morskim na zachód od Luzina, przepływa przez Zęblewo, Zamostne, Jezioro Orle, Wejherowo, Redę i wpływa do Zatoki Puckiej.

Zagórska Struga – ma około 28 km długości. Rzeka zachowała charakter strumienia górskiego z licznymi meandrami i bystrzycami. Wypływa z jeziora Marchowo Zachodnie. W Centrum Rumi rozpoczyna się odcinek ujściowy rzeki prowadzący poprzez znajdujące się na Pobrzeżu Kaszubskim Starą Rumię, Kazimierz. W odległości ok. 1,8 km na północny zachód od Kazimierza rzeka łączy się z Kanałem Łyskim. Stąd betonowym korytem, już jako Kanał Leniwy, kieruje się ku ujściu do Zatoki Gdańskiej w okolicy rezerwatu Beka w Nadmorskim Parku Krajobrazowym.

Góry i wzniesienia Kaszub

Wieżycza najwyższe wzniesienie na Niżu Europejskim o wysokości 329 m n.p.m. Na szczycie mieści się widokowa wieża Jana Pawła II. U podnóża rozpościera się malownicze Jezioro Ostrzyckie, a przy trasie Gdynia-Kościerzyna znajduje się Kaszubski Uniwersytet Ludowy.

Łyska, Łysa Góra pod Gostomiem w gminie Kościerzyna. Jest to wzniesienie o wysokości 225 m. Według legend w dawnych czasach było to miejsce zlotów czarownic z całych Kaszub. W 1935 r. powstała tu Pomorska Szkoła Szybowcowa.

Chelmska Góra koło Koszalina. Wzniesienie o wysokości 137 m n.p.m. Oddalona o 8 km od Bałtyku. Od najważniejszych czasów ważny punkt orientacyjny dla wędrowców i żeglarzy. Na szczycie Sanktuarium Matki Bożej Trzykroć Przedziwnej.

Rowokół polodowcowe wzgórze o wysokości 115 m n.p.m. w Słowińskim Parku Narodowym nad jeziorami Gardno i Łebsko. Od pradziejów była to Święta Góra Słowińców. Dla żeglarzy Rowokół przez wieki był dobrze widocznym punktem nawigacyjnym. Na szczycie stoi wieża widokowa.

Mierzeja Helska

Półwysep Helski mierzeja w kształcie kosi licząca 34 km długości. Szerokość półwyspu wynosi od 150 m do 3 km. Do XVIII w. był to ciąg wysp. Na półwyspie znajdują się następujące miejscowości: Chałupy, Kuźnica, Jastarnia, Jurata i Hel.

Główne miasta Kaszub

Gdańsk, po niemiecku Danzig. Miasto uważane za historyczną i administracyjną stolicę Kaszub. Liczy 463 tys. mieszkańców (2016). Gdańsk wzmiankowany był po raz pierwszy z okazji działalności św. Wojciecha w 997 r. Do 1308 r. była to stolica Księstwa Pomorskiego. W latach 1308-1466 Gdańsk leżał w granicach Państwa Krzyżackiego, zaś po pokoju toruńskim (1466) włączony został do Rzeczypospolitej Szlacheckiej. W XVI w. było to najbogatsze miasto w Polsce. W 1793 r. miasto zostało zajęte przez Prusy. W latach 1807-1814 było to Wolne Miasto Gdańsk. W latach 1920-1939 Gdańsk był ponownie Wolnym Miastem w unii celnej z Polską. W 1945 r. Gdańsk został zburzony przez wojska sowieckie i włączony w granice państwa polskiego. W 1980 r. w mieście powstała NSZZ Solidarność. Mieści się tu siedziba Uniwersytetu Gdańskiego, Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko Pomorskiego i Instytutu Kaszubskiego.

Gdynia duże miasto na prawach powiatu nad Zatoką Gdańską. Liczy 247 tys. mieszkańców (2016). Wieś cystersów oliwskich Gdynia wzmiankowana była w 1253 r. Od 1382 r. była w posiadaniu kartuzów z Kartuz. Po 1772 r. należała do skarbu Pruskiego. Na pocz. XX w. w Gdynia stała się ważnym ośrodkiem wypoczynkowym. W 1923 r. w Gdyni otwarto polski pełnomorski port tymczasowy. **W 1926 r. Gdynia uzyskała prawa miejskie.** W 1934 r. był to już największy port na Bałtyku.

Sopot jest to miasto kurort nad Zatoką Gdańską, najmniejszy składnik Trójmiasta. W mieście żyje 37 tys. mieszkańców (2016). Od XIII w. była to własność cystersów oliwskich. Od XVI w. Sopot funkcjonował jako wieś letniskowa dla gdańskich mieszczan. Prawdziwy rozwój osady zanotowano po 1870 r. po wybudowaniu połączenia kolejowego z Berlinem. W 1901 r. Sopot uzyskał prawa miejskie. W 1909 r. powstała Opera Leśna, w

1827 r. wybudowano drewnianego molo, a w 1927 r. Grand Hotel.

Kartuzy, po niemiecku Karthaus. Miasto powiatowe na Pojezierzu Kaszubskim otoczone ze wszystkich stron lasem. Liczy 15 tys. mieszkańców (2016). W 1381 r. założono tu klasztor kartuzów dzięki fundacji Jana z Różęcina. W 1818 r. utworzono we wsi Kartuzy stolicę powiatu. W 1826 r. zlikwidowano klasztor. Pod koniec XIX w. nastąpił rozwój letniska we wsi. W 1923 r. Kartuzy uzyskały prawa miejskie. W mieście znajduje się gotycki zespół klasztorny z końca XIV w. z charakterystycznym dachem kształcie trumny, Muzeum Kaszubskie im. F. Tredera z 1947 r. z regionalnymi zbiorami etnograficznym.

Wejherowo miasto w pradolinie Redy liczące 50 tys. mieszkańców (2016), założone w 1643 r. przez hrabiego Jakuba Wejhera. W 1650 r. otrzymało od króla Jana Kazimierza prawa miejskie. W 1655 r. dzięki fundacji Jakuba Wejhera powstała kalwaria przy mieście. Od 1818 r. Wejherowo było stolicą powiatu. W Wejherowie znajduje się neobarokowy ratusz z 1908 r., barokowy kościół św. Anny z 1651 r., barokowy kościół Świętej Trójcy z 1755 r., barokowa Kalwaria Wejherowska z 26 kaplicami, neogotycki pałac z 1858 r., obecnie jest to siedziba Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.

Puck miasto nad Zatoką Pucką liczące 11,5 tys. mieszkańców. W XIII w. osada była siedzibą kasztelana książęcego, a od 1309 r. wójta krzyżackiego okręgu rybackiego. Prawa miejskie Puck uzyskał w 1348 r. Od 1466 r. był siedzibą starostwa powiatowego, sejmików ziemskich i sądów grodzkich. W XVII w. miasto było twierdzą i bazą polskiej floty wojennej. Od 1818 r. Puck był stolicą powiatu. Dnia 10 lutego 1920 r. miały tu miejsce zaślubiny Polski z Morzem. W mieście znajduje się gotycki ceglany kościół św. Piotra i Pawła z XIII-XIV w. oraz dawny szachulcowy szpital św. Jerzego z 1725 r.

Łębork, po niemiecku Lauenburg. Miasto powiatowe nad rzeką Łebą licząca 35 tys. mieszkańców. W XIII w. była to mała osada kasztelani białogardzkiej. Od 1310 r. w posiadaniu krzyżaków, którzy pobudowali tu warowny zamek z siedzibą wójtostwa. Prawa miejskie Łębork otrzymał w 1341 r. Od 1455 r. miasto było w rękach książąt zachodniopomorskich, zaś w XVII w. włączony został do Brandenburgii, a następnie do Prus. W mieście znajduje się gotycki kościół św. Jakuba z 1345 r., fragmenty murów miejskich z Baszta Bluszczową z XIV w., resztki gotyckiego zamku krzyżackiego z XIV w., oraz secesyjna i eklektyczna zabudowa z przełomu XIX/XX w.

Bytów miasto powiatowe nad rzeką Borują na Kaszubach Zachodnich liczące 17 tys. mieszkańców. Miejscowość wzmiankowany już w 1113 r. w kronice Galla Anonima jako gród pomorski. W 1329 r. Bytów został włączony do państwa krzyżackiego, a w 1346 r. uzyskał prawa miejskie. W mieście znajduje się zamek krzyżacki z 1404 r., wieża dawnego kościoła św. Katarzyny z XIV w., poewangelicki kościół barokowy św. Jerzego z 1685 r., kamienny most kolejowy na rzece Borui z 1884 r. oraz grodzisko wczesnośredniowieczne.

Kościerzyna, po niemiecku Berent. Miasto powiatowe na Pojezierzu Kaszubskim na granicy Borów Tucholskich liczące 24 tys. mieszkańców. W 1284 r. gród był siedzibą księżniczki Gertrudy władającej Ziemią Pirsna. W 1398 r. Kościerzyna uzyskała prawa miejskie. Po 1466 r. miasto było siedzibą dziedzicznych starostów. W XIX i XX w. był to ważny ośrodek polskiego ruchu patriotycznego i regionalnego Kaszubów. W mieście znajduje się neogotycki ratusz z 1843 r., neogotycki kościół Zmartwychwstania Pańskiego z 1894 r., neobarokowy kościół

Świętej Trójcy z 1917 r., Muzeum Ziemi Kościerskiej, zaś przy stacji PKP w starej parowozowni mieści się Muzeum Kolejnictwa.

Chojnice, po niemiecku Konitz. Miasto powiatowe w zachodniej części Borów Tucholskich na Pojezierzu Krajeńskim liczące 40 tys. mieszkańców. Wzmiankowane było w 1275 r. Prawa miejskie uzyskało ok. 1320 r. Przez wieki miasto słynęło z produkcji i obróbki wysokiej jakości sukna. W XVII w. jezuici założyli tu kolegium będące ważnym ośrodkiem edukacyjnym i naukowym. W 1840 roku przy gimnazjum powstało tajne koło filomatów w którym działali m.in. Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski i Aleksander Majkowski. W mieście znajduje się gotycki kościół Ścięcia św. Jana Chrzciciela z 1360 r., pojezuicki klasztor i kościół Zwiastowania NMP z 1775 r., fragmenty gotyckich murów z 9 basztami i Bramą Człuchowską z XIV w. oraz neogotycki ratusz z 1904 r

Słupsk, po niemiecku Stolp. Duże miasto na Pomorzu Środkowym nad rzeką Słupią liczące 92 tys. mieszkańców (2016). W IX w. stał pierwszy gród, a w XII w. powstała otwarta osada z kościołem św. Piotra. W 1256 r. Świętopełk II Wielki nadał prawa miejskie dla Słupska. W 1382 r. miasto przystąpiło do Hanzy. W 1648 r. Słupsk został włączony do Brandenburgii, później do Prus. W 1945 r. miasto zostało zrujnowane przez armię czerwoną. W mieście znajdują się gotyckie pozostałości murów obronnych z bramami i basztami z XIV w., gotycki kościół mariacki z XIV w., gotycki kościół ponorbertańskim św. Mikołaja z XIV w., renesansowy Zamek Książąt Pomorskich z 1507 r. oraz neogotycki ratusz z 1901 r.